

Gåten mennesket

En parafrase over tanker av Simone Weil

TEKST: GEORG FREDRIK RIEBER-MOHN

Av og til hører man naturvitere, gjerne zoologer eller biologer, begeistret legge ut om alle likheter mellom mennesker og pattedyr. Ivrig forteller de om hvor mye «dyrisk» som skjuler seg bak et kulturelt ferniss - om sanser, drifter og andre determinerende tilbøyeligheter i menneskenaturen. Og på den annen side: Dyr har også morskjærlighet, i det minste et instinkt om vern av avkom, mange føler gruppetilhørighet, og enkelte arter kan også vise en slags empati med hverandre. Noen av disse naturviterne stopper der og er såre fornøyd med å ha «plassert» mennesket der det «hører hjemme». Alt liv stammer jo opprinnelig fra samme celle! De liker dårligere å utdype de vesentlige sider ved naturen som ikke harmonerer med menneskets moralske kompass. Ikke minst gjelder det den grunnleggende naturlov at det er en kontinuerlig kamp mellom pattedyr, der de sterkeste overlever og de svakere individer bukker under. De sistnevnte har ingen verdi i dyrenes verden.

REDUKSJONISME

Dette reduksjonistiske synet på mennesket er ikke enkelte fagkyndige naturvitere alene om. Det er høyst til stede også hos mange som ikke kan se noen Gud, som ikke tror på noen skapelse, og som tar avstand fra religion som spekulativ metafysikk uten enhver forankring i virkeligheten. For disse er mennesket bare et avansert pattedyr – det mer eller mindre vellykkede sluttproduktet i evolusjonen som har pågått i millioner av år. De anser gjerne seg selv som virkelighetsnære rasjonalister. Likevel kaller mange av disse seg humanister. De har sterke moralske oppfatninger og ikke sjelden en brennende rettferdighetssans og tro på menneskeverdet. Den utmerkede biologen og folkeopplyseren Dag O. Hessen har offentlig erklært at han ikke tror på noen Skaper. Like fullt sa han nylig på radio: «Vi har absolutte matematiske sannheter, og vi har moralske sannheter som er absolutte». Hessen er ikke alene – det er mange i hans båt. Særlig blant vestens intellektuelle.

SANNHET FOR ENHVER PRIS

Nylig leste jeg en særdeles tankevekkende bok om den

fransk-jødiske filosofen Simone Weil (1909-1943) og hennes politiske filosofi. Boken, med titelen «Sannhet for enhver pris», Efrem 2022, gjengir utførlige sitater fra hennes tenkning på ulike områder, utmerket oversatt av Torgeir Bygstad. Han kommenterer og binder sammen flere av Weils tekster med en sjelden evne til klar fremstilling i et stilsikkert språk. Det som karakteriserer Weils tenkning er sylskarpe analyser og en nådeløs avsløring av inkonsekvenser og logiske feilslutninger i flere retninger av moderne politisk filosofi. I et viktig kapittel i boken – «Rettferdighetens oversanselige kilde» - gjengis hennes analyse av Hitlers politiske tenkning. Hun peker på at den panegyriske dyrkelsen av naturvitenskapen som bærer av den egentlige sannhet om verden og mennesket, bidro til Hitlers nazistiske ideologi og praksis. Og hun siterer følgende avsnitt fra Hitlers «Mein Kampf»:

«Mennesket må aldri falle i den villfarelse å tro seg herre og mester over naturen. Vi vil da forstå at i en verden der planeter og soler følger sirkelformede baner, der måner sviver rundt planetene, der kraften hersker overalt og alene som herre over svakheten, som den tvinger til å føye seg eller knuser, kan ikke mennesker være underlagt lover av annen art».

DEN STERKESTES RETT

I disse setninger mer enn aner man rudimentet til den nazistiske tenkning om herrefolket og forakten for svakheten, som igjen speiler livet i den naturen som omgir oss, og som er underlagt loven om den sterkestes rett. Sitatets avsluttende ord er megetsigende: Mennesket kan ikke «være underlagt lover av annen art». Vi vet så altfor godt hvordan det endte. Her er det ingen plass for menneskerettigheter og likeverd. Det beste man kan si om Hitlers tenkning her, er at den er konsekvent. Når man gjør naturvitenskapen og naturlovene til den eneste livsforklaring, blir det en kort vei til et menneskesyn som Hitlers tenkning avslører, og som han tragisk nok gjennomførte i praksis. Det er ikke bare vi med en kristen tro som ser løgnen i Hitlers menneskesyn. Alle som kaller seg humanister, også uten tro på Gud, ser det samme.

De sistnevnte, humanister uten en tro på Gud, gir ▶

FILOSOFEN SIMONE WEIL (1909-1943): Hun kombinerer sylskarpe analyser med en nådeløs avsløring av logiske feilslutninger, skriver Georg Fredrik Rieber-Mohn.

«Det virksomme 'prinsippet' Weil skriver om, ble for henne troen på den skapende og allmektige Gud. I Gud har menneskeverdet, menneskerettighetene og samvittigheten vår en objektiv kilde.»

gjør de eksakte vitenskaper – først og fremst naturvitenskapene – den viktigste rolle i løsningen av gåten mennesket, dets opprinnelse og i det hele livets og universets begynnelse. Simone Weil ser nasjonen Frankrike som en typisk representant for denne tenkningen. Der dyrkes idealene fra opplysningstiden – menneskerettighetene og rettferdighetstenkningen – samtidig som vitenskapen hylles som den eneste vei til sannhet om virkeligheten som omgir oss. I toneangivende akademiske kretser forkastes religion som irrasjonell metafysikk – den radikale politikk har vitenskapen og humanitetsidealene som fundament. For Weil hviler også denne tenkemåten på en løgn – en løgn som avviker fra den Hitler representerte. Hun skriver at da Tyskland beseiret Frankrike ved innledningen av annen verdenskrig, ble en «inkonsekvent løgn» (Frankrike) beseiret av en «konsekvent løgn» (Tyskland).

VITENSKAP SOM HØYESTE AUTORITET

I korthet: Nazistene i Tyskland tok konsekvensene av sin ubegrensede tro på naturvitenskapene, forkastet den europeiske humanistiske tradisjon og menneskerettighetene og utryddet «mindreverdige individer». Frankrike hadde – og har – den samme tro på vitenskapen som retningsgivende for menneskers tro og atferd, men fastholdt troen på rettferdighet og menneskerettigheter. Den franske posisjonen deles av svært mange akademikere og intellektuelle i de sekulære vestlige samfunn, i høy grad også i vårt land. Hva består så den «inkonsekvente løggen» i? Den består i å ha «vitenskapen» som sin høyeste autoritet, fordi den er rasjonell og basert på etterprøvable empiri, og samtidig ha et trosforhold til normative verdier som menneskerettigheter – «frihet, likhet og brorskap» - uten å ha noen reflektert oppfatning av kilden til disse etiske forpliktelser. De har jo ingen forankring i den «høyeste autoritet», nemlig vitenskapen og «naturkraften».

Simone Weil sier det slik: «Det finnes bare ett valg: Enten må vi få øye på et annet prinsipp som er virksomt i universitet ved siden av naturkraften, eller vi må anerkjenne naturkraften som eneveldig herre også i menneskelige forhold.» Det var det siste som Hitler forsøkte på, og som endte i en humanitær katastrofe. Det første, å finne et annet «prinsipp» som er virksomt i universet og som kan være kilde til fundamentale

normative forpliktelser, var for Weil å sette seg i «radikal motsetning» til den moderne, rent vitenskapelige tenkemåten.

MENNESKEVERDETS KILDE

Det virksomme «prinsippet» Weil skriver om, ble for henne troen på den skapende og allmektige Gud. I Gud har menneskeverdet, menneskerettighetene og samvittigheten vår en objektiv kilde. Det finnes filosofer som hevder at mennesket har en iboende moralsk lov. Men hvis denne ikke forankres i Gud, blir den relativ og subjektiv, ikke gyldig for andre enn den som «føler det slik». I verden vrirler det av ulike moralske lover, og uenigheten kan gjelde de mest livsviktige spørsmål, også menneskets absolutte verdi uavhengig av etnisk bakgrunn, sykdom, funksjonsnedsettelse, manglende åndsevner, seksuell legning m.m. I den vestlige kultur har dette grunnleggende prinsippet bakgrunn i kristendommen og troen på at mennesket er skapt «i Guds bilde».

Den franske «inkonsekvente løggen» er uendelig mer verdifull og akseptabel enn Hitlers «konsekvente løgn». Men skal vestlig humanismes tro på menneskers uendelige verdi og likeverd ha kraft til å bli retningsgivende for kommunistiske ettpartistater som Kina og Vietnam og for muslimske diktaturer, er det ikke nok å vise til «naturretten», iboende moralske prinsipper e.l. Da blir våre grunnleggende verdier kun postulater. Det gir ikke noe godt grunnlag for forsøk på å få annerledestenkende til å forplikte seg på menneskerettighetene. Og det gjør ikke saken bedre at østlige kultursamfunn anser Vesten for å være i et verdimesig forfall. De anser de vestlige samfunn for å være preget av utstrakt normløshet, f.eks. i kjønnspolitikk, og mener at en nær grenseløs ytringsfrihet er en viktig årsak til forfallet. Det er utvilsomt en tung oppgave å overbevise disse andre kulturer om de «universelle» menneskerettigheter og menneskelivets uendelige verdi. Det er ikke mye enklere for oss som har kristentroen. Men den kristne åpenbaringsreligion gir i det minste de grunnleggende verdier en forankring i en høyere autoritet – et «universelt virkende prinsipp», for å bruke Simone Weils ord. •

Dette er en kommentar. Meningene i artikkelen står for artikkelforfatterens mening.